

BIBLIOGRAPHIA MEDICA ČECHOSLOVACA SEDMDESÁTILETÁ

Lenka Maixnerová, Michal Závíška, Helena Bouzková

Anotace

Bibliographia medica Čechoslovaca (BMČ) je národní registrující bibliografie z biomedicínských oborů. BMČ je vytvářena v Národní lékařské knihovně (NLK) již od roku 1947. Jejími zakladateli byli knihovník Karel Růžička a psychiatr doc. MUDr. Svetozár Nevole. První vydání v knižní podobě bylo uskutečněno v r. 1949 a registrovalo literaturu vydanou v r. 1947. První ročník obsahoval cca 2 500 bibliografických citací. Excerptní základna i zpracování a zpřístupnění BMČ prošlo během 70 let řadou významných změn. V roce 1978 bylo zpracování BMČ již plně automatizované s využitím počítačů. Věcné téma v záznamech MeSH bylo zachyceno znaky Mezinárodního desetinného třídění (MDT), které bylo v roce 1978 nahrazeno deskriptory českého překladu amerického tezauru Medical Subject Headings (MeSH). Od roku 1988 jsou do BMČ systematicky doplňovány i práce českých autorů publikovaných v zahraničí.

Od roku 2008 se snaží NLK při vytváření BMČ spolupracovat s nakladateli odborných periodik. Přibližně 1/3 titulů získává v plnotextové podobě a uživatelé mají tak přístup z bibliografického záznamu přímo do plného textu. Od některých nakladatelů NLK získává metadata záznamů ve strukturované podobě ve formátu XML.

Databáze BMČ je pro uživatele volně dostupná v portálu Medvik na adrese www.medvik.cz. Plné texty dokumentů jsou ukládány do Digitální knihovny NLK kramerius.medvik.cz, provozované v systému Kramerius. V roce 2017 je do databáze excerptováno přibližně 250 odborných českých periodik a roční přírůstek činí okolo 20 000 bibliografických záznamů. Od r. 2001 NLK pracuje na převodu tištěných verzí BMČ do elektronické strukturované podoby. V letošním roce jsou v elektronické podobě ročníky 1947–49, 51–56, 58, 61 až do současnosti. Databáze BMČ obsahuje nyní přes 900 000 bibliografických záznamů.

BMČ je vytvářena v systému DaWinci/Medvik ve formátu MARC 21 podle pravidel velkých databázových center. Věcné zpracování se řídí metodikou databáze Medline.

NLK chce prohlubovat spolupráci s nakladateli odborných periodik a zajistit odborné posouzení z řad knihovníků, lékařů a zdravotníků.

Klíčová slova

bibliografie jako téma, lékařská bibliografie, národní bibliografie, dokumentace

1 Úvod

Bibliographia medica Čechoslovaca (BMČ) je národní bibliografie, která registruje veškerou bohemikální tiskovou produkci v biomedicínských oborech. Místo dřívějšího označení bibliografie se dnes spíše používá označení bibliografická databáze, protože bibliografické citace se zaznamenávají ve strukturované podobě do databáze. Databáze BMČ [1] v současné době (2/2017) obsahuje přibližně 900 000 bibliografických záznamů.

V letošním roce BMČ slaví významné výročí, a to 70 let od jejího vzniku. Její historie

je pevně spjatá s Národní lékařskou knihovnou (NLK) [2], která je jejím producentem a tvorba BMČ je jednou z hlavních činností knihovny. Během 70 let existence BMČ NLK změnila několikrát vlastní název instituce: původní název NLK byl Ústřední lékařská knihovna (ÚLK), v r. 1949 se přejmenovala na Státní lékařskou knihovnu (SLK), v r. 1961 se sloučila s Ústavem pro zdravotnickou dokumentaci (ÚZD) ve Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu (SÚZDKS), v r. 1977 byl název změněn na Ústav vědeckých lékařských informací (ÚVLI). Od r. 1992 je oficiální název Národní lékařská knihovna (NLK).

2 Historie

Nejstarší pokusy o vytvoření lékařské bibliografie se v naší zemi objevují již na přelomu 19. a 20. století. Jedním z prvních pokusů byla „Slovanská bibliografie lékařská“, jejímž pořadatelem byl MUDr. Jan Semerád (1866–1926), a která vycházela jako zvláštní číslo Časopisu lékařů českých (ČLČ) v letech 1900–1902. Do bibliografie byly excerptovány všechny vědecké práce, které vyšly ve slovanských časopisech, a které se podařilo získat do redakce ČLČ. První sešit vyšel s předmlouvou: „Máme čest poslati Vám na ukázkou a darem 1. sešit Slovanské bibliografie lékařské. Dílo značně nedokonalé plné mezer v ruské literatuře a nedostatků. Dílo slabé malé, ale myslíme, že zdravé, a schopné růsti.“

Třetí bolestí naší práce jsou nedostatečné přehledy starší i současné literatury, čili: nemáme dosud českou lékařskou bibliografii. Bylo učiněno několik náběhů a pokusů, které se brzy zastavily a od té doby není nikde nic a nová literatura roste a přitom slyšíme nářky »Bohemica non leguntur!« Čtla by se, kdyby se vědělo, že už na ten a ten námět někdo před 5, 20, 30 lety psal. Jak se má mnohý mladší lékař dopídit této práce, když při nejlepší vůli nemá čas, aby prolístoval desítky ročníků Časopisu lék. čes., Sborníku lék., Praktického lék., o jiných odbornějších, po případě již zaniklých, ani nemluvě. Vždyť je nenajde pořádně pohromadě ani v jedné knihovně! Máme sice Scharitzovu bibliografii prvních ročníků Čas. lék. čes., máme Semerádovu Slovanskou bibliografii, Hněvkovského slibný pokus, otorhinolaryngologové mají svou bibliografii, ale to nám nemůže stačit, potřebujeme soustavnou a podrobnou českou lékařskou bibliografii všech oborů, každoročně za minulé rok doplňovanou (viz podnik švýcarské Akademie lékařských věd a švýcarské zemské knihovny v Bernu, r. 1944 započatý).

Obrázek 1 – Ukázka z článku: Hornof, Z., Schmid, L. Několik slov o našem písemnictví. Časopis lékařů českých, roč. 1945, č. 2, s. 63–64.

Stále rostoucí vědecká produkce, množství publikací chrlených jako lavina z celého světa, popřává badatelům stále méně a méně možnosti, aby obsáhl literaturu i jen svého vlastního, byť i stále úžeji a úžeji vymezovaného oboru. A tu je mu pomocí jediné řádné a dobře organizované služby bibliografické, jež mu umožňuje vyznat se v této záplavě písemnictví. Velké národy tento samozřejmý požadavek již dávno pochopily a vydávají pravidelně své bibliografie. Leč u nás zůstává, bohužel, stále jen při zbožných přáních a dlouho se marně volá po lepší organizaci naší vědy. Jsme tu pak odkázáni na bibliografie jinojazyčné — dosud to byly nejvíce bibliografie německé — kde ovšem naše práce jsou na úkor cizích opomíjeny.

*) Jest žalostné, jak nejen širší publikum, ale bohužel i samotní vědci se někdy dívají na knihovníka. Knihovník je jim v knihovně asi tím, čím je řekněme ve škole — školník; anebo ani to ne. Prostě zřizovatel sázející knihy do polí. Slyšeli jsme nedávno, jak se jeden učenec s úsměskem pozastavil nad tím, že knihovnici potřebují chodit do té své školy dva roky! Když mají i jinak skutečně vzdělání lidé takovýto názor na poslání a funkci tak důležitého kulturního a pro organizaci vědecké práce významného činitele, jakým je vědecký knihovník, nelze se diviti, že ztrácíme občas odborné bibliotékaře, kteří mají opravdové nadšení pro vědecké knihovnictví, tím spíše, že i o hmotné zabezpečení těchto pracovníků není dobře postaráno.

Obrázek 2 – Ukázka z článku: Nevole, S. Za lepší organizaci naší vědecké činnosti, zvláště za uspořádání řádné vědecké bibliografie. *Časopis lékařů českých*, 1946, č. 7, s. 243–244.

Cílem redakce ČLČ bylo, aby bibliografie byla co nejkompletnější, proto se snažili získat české, polské, ruské, bulharské a srbochorvatské odborné lékařské časopisy výměnou za vydání ČLČ. [3]

Dalším významným pokusem byla „Bibliographia medica czechoslovaca“, jejímž pořadatelem a vydavatelem byl prof. MUDr. Otakar Hněvkovský (1901–1980). Bibliografie vycházela v letech 1935–1939 a excerpovala tituly vycházející v letech 1932–1935. Po celou dobu provázely tuto bibliografii technické a finanční problémy, proto bylo její vydávání v roce 1939 ukončeno.

Ve 40. letech 20. století již československá lékařská bibliografie odborné veřejnosti scházela natolik, že se v odborném tisku objevuje řada článků, které tento fakt kritizují. [4,5]

Od roku 1946 začaly probíhat přípravy na zpracování lékařské oborové bibliografie pod vedením Československého komitétu pro vědeckou organizaci a nově vzniklé Československé dokumentační společnosti (ČsDS). Při ČsDS vznikla Lékařská komise, jejímž cílem bylo vytvoření oborové bibliografie a založení Zdravotnického dokumentačního střediska (ZDS). Zakladateli současné BMČ byli Karel Růžička a doc. MUDr. Svetozár Nevole. [6]

Karel Růžička (1911–1994) byl středoškolský učitel a knihovník, který od roku 1938 pracoval v Ústřední lékařské knihovně a od roku 1945 jako její vedoucí. Byl spoluzakladatelem a ředitelem Ústavu pro zdravotnickou dokumentaci. Kromě vydávání lékařské bibliografie redigoval „Přehledy zdravotnické literatury“ a založil „Referátové výběry“. [7]

Doc. MUDr. Svetozár Nevole (1910–1965) byl psychiatr, psychopatolog a lékařský psycholog. Karel Růžička ho označoval za nadšeného, pilného knihovníka a bibliografa. [8] Spolu s Karlem Růžičkou byl zakladatelem Ústavu pro zdravotnickou dokumentaci a vždy se intenzivně o práci ústavu zajímal. Na tvorbě BMČ se podílel do své předčasné smrti. Vytváření bibliografií považoval za jednu z nejdůležitějších činností knihoven: „Te-

Obrázek 3 – Článek od S. Nevoleho v ČLČ, 1946 [9]

prve řádnou bibliografií knihovny ožívají, mrtvý papír promluví a dovede nám teprve pak poskytnouti celé ono bohatství, jež v sobě tají. Kolik zbytečně ztracených hodin, dní i neděl se tím ušetří vědeckým pracovníkům, kolik zbytečně námahy! A kolik se tím získá času i síl k další produktivní práci!“ [5]. Na svoji dobu byl velice pokrokový, zasazoval se nejenom o vytvoření oborové zdravotnické bibliografie, ale i o vytvoření společného katalogu monografií na fakultách, centrální evidenci zahraničních časopisů a řadu dalších činností. Neustále též vyzdvihoval práci knihovníků.

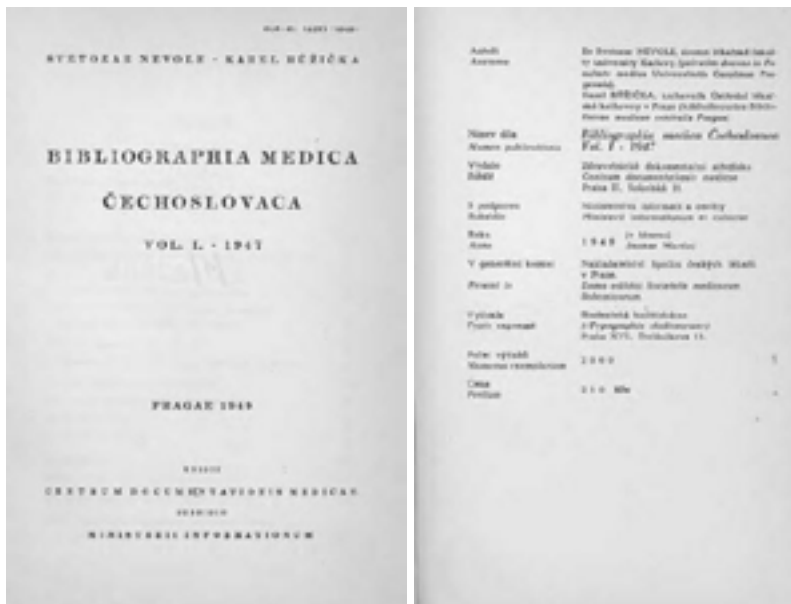
K. Růžička a S. Nevole vytvořili menší pracovní skupinu z pražských lékařů a začali se věnovat vytváření zdravotnické bibliografie ze zdrojů ÚLK. ZDS zahájilo činnost začátkem roku 1947, pracovali v něm dobrovolníci pod vedením K. Růžičky a S. Nevoleho. Lékařská komise podala Ministerstvu zdravotnictví koncem roku 1947 návrh na vybudování ZDS. Ministerstvo návrh odsouhlasilo a 13. 12. 1949 vzniká ZDS, jehož hlavní náplní bylo zpracování československé literární produkce z lékařství a zdravotnictví. ZDS sídlilo v Lékařském domě, na adrese Sokolská 31, Praha 2 a úzce spolupracovalo s ÚLK, mělo 2 vedoucí (lékaře a knihovníka) a 6 písařů. V roce 1952 bylo ZDS nahrazeno ÚZD. [10]

Práce na bibliografii byly zahájeny již v roce 1947. První vydání bibliografie v knižní podobě vyšlo v roce 1949 pod názvem „Bibliographia medica Czechoslovaca“ a registrovalo literaturu vydanou v roce 1947. Přestože bibliografie byla pojmenovaná téměř shodně jako bibliografie O. Hněvkovského, domníváme se, že se nejedná o přímé pokračování této bibliografie.

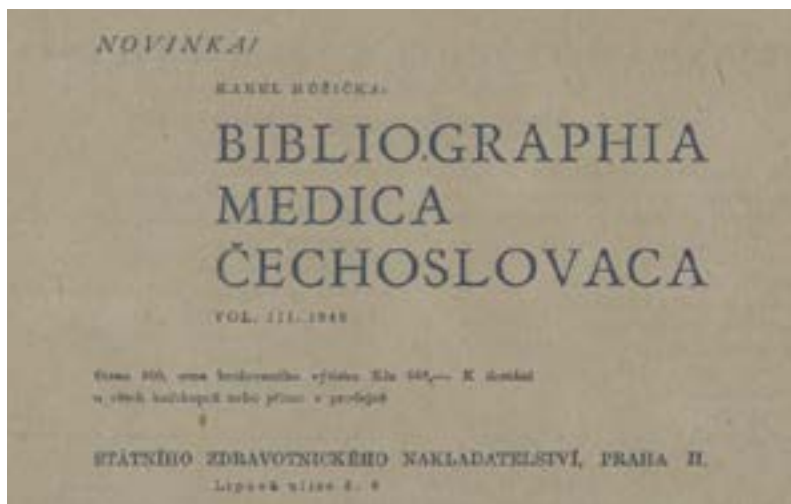
Vydání prvního ročníku bylo finančně zajištěno díky Ministerstvu informací a osvěty, vyšlo v nákladu 2 000 kusů a stálo 210 Kčs. Druhý ročník byl financován Ministerstvem zdravotnictví, vyšel v nákladu 2 200 kusů a stál 300 Kčs.

3 Excerptní základna

Obsahem prvního vydání BMČ byly bibliografické záznamy článků z cca 51 odborných českých a slovenských časopisů, záznamy článků z lékařských sborníků a záznamy

Obrázek 4 a 5 – Titulní strana a tiráž 1. ročníku BMČ

Obrázek 6 – Inzerce na BMČ v Časopisu lékařů českých v r. 1953

monografií vydaných na území ČSSR, celkem to bylo asi 2 500 záznamů. Snahou bylo podchytit i práce československých autorů v zahraničí, ale to se tehdy ukázalo jako technicky nemožné. Systematicky byly doplňovány do BMČ až po více než čtyřiceti le-

tech od roku 1988 s využitím databáze Medline.

Slovenské tituly byly do BMČ excerpovány až do r. 2000, kdy začala vycházet slovenská lékařská bibliografie „Bibliographia medica Slovaca“.

V prvních ročnících byly do BMČ excerpovány i veterinární časopisy, ale postupně byly vypuštěny. Postupným vývojem stoupá počet excerpovaných titulů a tím i počet bibliografických záznamů na 10 tisíc a později na 20 tisíc záznamů. V současné době je do BMČ excerpováno přibližně 250 titulů odborných periodik a roční přírůstek se pohybuje okolo 20 000 záznamů.

V prvních ročnících byly do BMČ excerpovány i články populárního charakteru, které vycházely v denících a populárních časopisech a týkaly se zdraví a zdravotnictví. Od této praxe bylo později upuštěno.

Od roku 2012 jsou do BMČ na analytické úrovni výběrově zpracovávány i kolektivní monografie.

4 Zpracování BMČ

BMČ byla zpracovávána klasickým ručním postupem. Pracovníci NLK se v 70. letech snažili o zkrácení doby mezi vydáním primárního dokumentu a vydáním BMČ, která byla způsobena několika faktory: pracné ruční sestavování rejstříků, neúměrně dlouhé dodací lhůty tiskáren a duplicitní práce při sestavování BMČ a výběrové řady „The Annual of Czechoslovak Medical Literature“. V NLK byl připraven a řešen v letech 1974–1978 projekt „Automatizovaný informační systém – Bibliographia medica Českoslovaca (AISZ-BMČ)“, který měl navrhnout automatizaci zpracování BMČ s využitím počítačů 3. generace a moderní organizační a reprografické techniky. V rámci projektu byla navržena nová koncepce BMČ:

1. BMČ zůstane i nadále národní (česká a slovenská) registrující oborová bibliografie,
2. dojde k navýšení zpracování bibliografických záznamů BMČ,
3. základním pořádacím prvkem bude odvětvový tezaurus Medinform (Mezinárodní odvětvový systém vědeckých lékařských informací – byl subsystémem Mezinárodního systému vědeckých technických informací členských zemí RVHP. Byl budován na principech rovnoprávné a vzájemně výhodné kooperace se zeměmi socialistického společenství. Hlavním úkolem byla socialistická dělba práce při sběru a zpracování informací a výměně materiálů a údajů. [11]),
4. snaha o maximální využití automatizace při zpracování BMČ včetně minimalizace jejich nevýhod (např. včas upozornit uživatele BMČ na některé jeho nedostatky, které se týkaly zejména chybějící diakritiky). [12]

Automatizované zpracování BMČ bylo zahájeno v roce 1978 ve spolupráci s ÚVTEI-ÚTZ (Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací – Ústřední technická základna). Pro uživatele vycházela BMČ v tištěné podobě a pro mezinárodní využití na magnetických páskách. Obě verze byly bez diakritiky, což bylo způsobeno tehdejší použitou výpočetní technikou v ÚVTEI-ÚTZ, která neobsahovala úplnou českou abecedu. [13]

V 90. letech došlo ke zkvalitnění vydávání BMČ zavedením nového produkčního a zpracovatelského systému, který byl navržen v NLK a realizovaného ve spolupráci se soukromými programátorskými firmami. Záznamy BMČ jsou tedy od prvního čísla ročníku 1992 s diakritikou a s řazením podle pravidel české abecedy. [14] V 90. letech byly publikovány 4 výstupy BMČ: tištěná verze BMČ, BMČ-ISIS, BMČ v hypertextu (INFO-systém) a BM-Golem. Pořizování dat probíhalo ve speciálně upraveném programu T602, který byl v r. 2004 nahrazen XML editorem a v r. 2008 se stává součástí AKIS (automatizovaný knihovní systém) NLK DaWinci/Medvik. Databáze BMČ je od r. 1995 distribuována na CD Bibliomedica (později nahrazeno DVD Bibliomedica) ve spolupráci s firmou Albertina Icome Praha.

Z praktických důvodů došlo v r. 2006 k oddělení zpracování na monografické a seriálové úrovni od analytické úrovně do 2 samostatných databází. Monografická a seriálová úroveň je zpracovávána společně s ostatní zahraniční produkcí v databázi Medvik, analytická úroveň (články) v databázi BMČ. V portálu Medvik je možné samostatně prohledávat pouze BMČ-články, ostatní typy dokumentů je nutné filtrovat přes zemi vydání. BMČ, kde jsou společně záznamy jak na monografické, seriálové, tak analytické úrovni, je dostupná pouze na DVD Bibliomedica.

Při vytváření bibliografických záznamů článků BMČ se NLK snaží minimalizovat ruční přepis a tím omezit vznik překlepů. Zápis ve formátu MARC 21 probíhá 4 způsoby:

- a) přebírání strukturovaných metadat ve formátu XML přímo od nakladatelů – ca 30 titulů,
- b) kopírování z elektronických obsahů nebo plných textů,
- c) ruční přepis – zejména sborníky a kolektivní monografie,
- d) stahování bibliografických záznamů přes protokol Z39.50 – např. MEDLINE, Bibliographia medica Slovaca, ANL (Články v českých novinách, časopisech a sbornících),
- e) automatizované přebírání záznamů z databází – PubMed.

Při vytváření BMČ NLK spolupracuje s nakladateli/vydavateli odborných periodik. Spolupráce se týká zejména předávání bibliografických metadat do databáze BMČ a poskytování plných textů do Digitální knihovny NLK [15].

5 Obsah a struktura bibliografických citací/záznamů článků

Původní obsah bibliografických citací článků byl:

- autorské údaje, v různých obdobích se uváděl jiný max. počet autorů (nejčastěji max. 3),
- názvové údaje, v některých ročnících BMČ doplněny knihovníkem i o anglický, ruský a francouzský překlad,
- citace zdrojové dokumentu ve zkrácené podobě.
Struktura záznamu byla podle normy ISBD (International Standard Bibliographic Description). Dnešní podoba obsahuje mnohem více údajů:
- jazyk dokumentu, jazyk abstraktu, pokud se liší od jazyka dokumentu,
- země vydání dokumentu,
- autorské údaje, zapisují se všichni uvedení autoři (z technických důvodů uvádíme max. 100 autorů),

- názvové údaje včetně názvů v jiných jazycích,
- pracoviště u všech autorů, pokud je uvedeno,
- deskriptory českého překladu tezauru MeSH, případně klíčová slova pokud není možné vyjádřit téma dokumentu prostřednictvím deskriptorů,
- abstrakta ve všech dostupných jazycích, existují-li,
- citace zdrojového dokumentu (název, rok vydání, ročník, číslo, stránky),
- odkaz na plný text pokud je volně dostupný, u dokumentů, které mají plný text v Digitálně knihovně NLK, se odkaz generuje pouze virtuálně,
- signatura NLK zdrojového dokumentu, pokud je zdrojový dokument ve fondu NLK,
- identifikátory: BMCID, PubMed PMID, ID projektu IGA MZ ČR, MeditorialID, DOI, ID zdrojového dokumentu MedvikID,
- poznámkové údaje, pokud existují a je vhodné je zaznamenat.

Záznamy jsou vytvářeny ve strukturované podobě ve formátu MARC 21. Zaznamenané údaje umožní vyhledat záznam podle různých kritérií. Řada údajů se zapisuje ve standardizované podobě:

- Jazyk a země vydání podle kódovníků MARC 21,
- autorské údaje podle Souboru národních jmenných autorit (v záznamech se tvar jména uvádí 2x: 1x jak je uveden v dokumentu, 1x ve standardizované podobě podle jmenných autorit),
- název zdrojové dokumentu z databáze Medvik,
- deskriptory tezauru MeSH.

Přebírání standardizované podoby údajů zamezuje vytváření překlepů a pravopisných chyb.

6 Věcné zpracování BMČ

V prvních 30 ročnících bylo věcné téma v bibliografických záznamech BMČ zaznamenáno pomocí znaků MDT. ZDS vypracovalo a pro vlastní účely upravilo francouzské vydání tabulek MDT. [16] Od ročníku 1962 výběrové řady „The Annual of Czechoslovak Medical Literature“ se pro sestavování věcného rejstříku použil tezaurus Medical Subject Headings (MeSH). [17] Použití MDT jako jediného prvku věcného pořádku se postupně ukázalo jako nevyhovující (ačkoliv veškerá dostupná literatura použití MDT v BMČ naopak vychvaluje). [18] V 70. letech se řada lékařských knihoven potýkala s nevyhovující klasifikací MDT pro lékařské obory. Např. ve Švédsku provedli konkordaci termínů z MDT a tezauru MeSH z hlediska notace, hierarchie a syntaxe. Vybrané srovnávané termíny byly především z kategorie anatomie a patologie. Výsledkem bylo, že naprosto nevyhovující je pro obor lékařství zkrácené a středně velké vydání MDT (MDT má 3 druhy vydání: úplné, střední a zkrácené). Odhalili řadu vážných nedostatků zejména v kategorii patologie. Výhodu v používání tezauru MeSH viděli zejména v tom, že je mladší a má stálou kontrolu slovníku specialisty. [19] Od r. 1973 začal být tezaurus MeSH postupně překládán i do českého jazyka a v BMČ začal být využíván od ročníku 1978/1979. Zvo-

lení MeSH jako hlavního prvku věcného pořádku BMČ nebylo pravděpodobně úplně žádoucí (možná z politických důvodů). V projektu „Prováděcí projekt automatizovaného informačního systému – Bibliographia medica Čechoslovaca“ [20] se uvádí, že věcný popis v BMČ bude zastoupen:

- a) rubrikátory mezinárodního systému Medinform,
- b) deskriptory MeSH v českém překladu, které budou nahrazeny v další etapě deskriptory systému Medinform,
- c) znaky MDT.

Z dostupné literatury není úplně jasné ukončení používání MDT a systému Medinform v BMČ. MDT se již nevyskytuje v ročníku 1978.

Český překlad tezauru MeSH je pro zpracování BMČ využíván od ročníku 1978 až do současnosti, jeho použití se řídí metodikou databáze Medline. [21,22]

7 Tištěné výstupy

Bibliografie byla sestavována ručně a od začátku ji provázely problémy s její tištěnou podobou. Čtvrtý ročník za rok 1950 vyšel až v r. 1955, pátý a šestý ročník, který registroval literaturu za roky 1951/1952, byl vydán dohromady až v r. 1960 a vydala jej Matice slovenská v Martině (předchozí vydání vyšly ve Zdravotnickém nakladatelství v Praze). Je zajímavé, že v r. 1951 vyšel v ČLČ článek od K. Růžičky, kde vychvaloval spolupráci se Zdravotnickým nakladatelstvím, skutečnost však pravděpodobně byla opačná. [23] Ročníky 1953–56 a 1968 nebyly nikdy vydány a zůstaly pouze ve formě lístkové kartotéky. V odborném tisku byl velký skluz ve vydávání značně kritizován. [24]

Kromě základní řady BMČ byly souběžně vydávány i 2 doplňující řady: „The Annual of Czechoslovak Medical Literature“ (ACML) a „Zdravotnictví a právo“. ACML byl anglickou verzí BMČ, která sloužila pro mezinárodní výměnu mezi knihovnami, jednalo se o výběr prací ze základní řady BMČ (ca ½ záznamů z BMČ) s přeloženými názvy do anglického jazyka někde i s přidanými anglickými anotacemi. ACML začal vycházet v roce 1958 a obsahoval záznamy z roku 1956. Od ročníku 1969 (vydaného v r. 1972) byla BMČ s ACML sloučena v 1 ročenku: „The Annual of Czechoslovak Medical Literature. Bibliographia medica Čechoslovaca“. Ročník 1973 vychází již opět samostatně jako dvě díla. Poslední tištěný ročník ACML vyšel v r. 1978 (registroval literaturu z r. 1974), ostatní ročníky vycházely již pouze na mikrofiších. [25] „Zdravotnictví a právo“ obsahovalo bibliografický výběr právních předpisů, článků a knih z právnícké a zdravotnické literatury, publikovaných v ČSSR a zahraničí od roku 1969 [26]. Vydávání „Zdravotnictví a právo“ skončilo v r. 1990 odchodem jeho hlavního redaktora JUDr. Pavla Holečka do důchodu. [27]

V r. 1973 začala ročenka BMČ vycházet formou sešitů 4x ročně, postupně se rozšířila až na 12 sešitů ročně. Tištěné vydávání BMČ bylo ukončeno v r. 1999.

Kvalita tisku byla v průběhu vydávání tištěných verzí velice různorodá. První ročníky byly sázeny klasickou knižní sazbou a jednalo se o velice kvalitní, dobře čitelný tisk. Kvalita tisku se však postupně zhoršovala, viz též obrazová dokumentace.

Všechny tištěné výstupy BMČ se v roce 2016 podařilo zdigitalizovat a jsou volně dostupné v Digitální knihovně NLK.

616.839-089 (047.1)
NAVRÁTIL, Jan: Pokroky v chirurgii vegetativního nervstva.
Sborník V. sjezdu Čs. chir. spol. 1947, 141–158.

Obrázek 7 – Ukázka bibliografické citace – ročník 1947

TUČAN, JIH: Činnost lékaře ústerní při peněžním strasování. — Vojenské zdravotnické listy 28, čís. 1, str. 35–37, 1959.

Obrázek 8 – Ukázka bibliografické citace – ročník 1959/60 (velice drobné písmo)

JIROVÝ, J.: Reakce krční páteře na zatížení horních končetin za normálního stavu. — Čs. Neurol., čís. 2, str. 57–61, 1970.

Obrázek 9 – Ukázka bibliografické citace – ročník 1970

1407 HALVOVÁ, M.: Zkušenosti s operacemi cyst horní če - listi. — Čs. Stomat. 73, 1, 12–16, 1973.

Obrázek 10 – Ukázka bibliografické citace – ročník 1973

ABNORMALITY PROROČETNE
FOKALNI DISPLAZIE HYPOPLAZIE GOLTZUVA A GOBLINUV SYNDROMU U
NOVOROZENCE. SEEMANOVA, E. — PENEŠOVA, D. — NOVAK, E. Č.
S. PEDIAT., 33, 1978, 12, S. 743–744.

Obrázek 11 – Ukázka bibliografické citace – ročník 1980

ABNORMALITY:
Familiární výskyt multicystické renální dysplazie. Šantavá, Alena -
Utkalová, A. - Šantavý, J. : Čes.-slov. Pediat. 51, 1996, č. 7, s.
415-419. Lit.: 15. (CIN)

Obrázek 12 – Ukázka bibliografické citace – ročník 1997

8 Časový záběr

BMČ nemá žádné časové omezení, snahou je, aby veškerá produkce z oboru byla v BMČ podchycena.

Počet článků podle roku vydání je vidět v grafu č. 1.

Nižší počet záznamů okolo roku 1970 a 1992 souvisí pravděpodobně se společenskou situací. Pokles od roku 2015 souvisí s pozastavením excerptce sborníků abstrakt.

9 Geografický záběr

Do BMČ jsou zařazovány všechny práce z oboru lékařství a zdravotnictví, které byly publikovány na území ČR a práce českých autorů publikovaných v zahraničí. U článků je podle provenience 85 % článků vydaných na území ČR, 9 % na území SR a 5 % z ostatních zemí.

10 Jazykový záběr

Jazykové hledisko se u BMČ neuplatňuje. U článků v tabulce je vidět, že nejvíce jsou články psány v češtině, angličtině a slovenštině.

Jazyk	Počet článků
Český jazyk	67 %
Anglický jazyk	18 %
Slovenský jazyk	13 %
Německý jazyk	1 %
Ruský jazyk	1 %

Tabulka 1 – Rozdělení článků podle jazyka

11 Typy dokumentů

Podle typologie jsou do BMČ zařazovány monografie, seriály, šedá literatura (závěrečné zprávy z projektů, vysokoškolské kvalifikační práce, konferenční materiály, výukové materiály, atestační práce). Monografie a seriály zařazované do BMČ jsou jak odborného tak populárního charakteru. Na analytické úrovni se zpracovávají články, abstrakta, recenze z odborných časopisů a sborníků, výběrově kapitoly z kolektivních monografií. Přestože původní záměr byl do BMČ zařazovat i články, které byly publikovány v denících a populárních časopisech, tak nyní do BMČ zařazovány nejsou. Dokumenty mohou být v tištěné i elektronické podobě.

12 Zpřístupnění

Od r. 2000 je databáze BMČ volně dostupná prostřednictvím internetu, nejdříve v sys-

tému Aleph, nyní v portálu Medvik [28], který vytváří a spravuje NLK. Portál Medvik je otevřený pro indexační roboty vyhledávacích služeb typu Google, uživatelé tak mají přístup k záznamům BMČ prostřednictvím jejich oblíbeného vyhledávače. Databáze je dále součástí DVD Bibliomedica vydávaného AiP Beroun. Záznamy BMČ jsou též dostupné v Centrálním portálu knihoven [29].

13 Retrokonverze

Od roku 1992 jsou záznamy BMČ vytvářeny ve strukturované databázové podobě. NLK v letech 2001–2005 převedla přepisem katalogizačních lístků všechny starší záznamy monografické a seriálové úrovně taky do této podoby. Bibliografická data BMČ pořízená již na počítačích v letech 1977–1991 byla také zkonvertována do databázové podoby. Lístkové kartotéky BMČ, ročníky 1953–1956 a 1968, které nikdy nevyšly v tištěné podobě, byly naskenovány a poté převedeny do databázové podoby. Ostatní tištěné ročníky BMČ jsou postupně přepisovány do databáze BMČ. V databázi BMČ jsou již kompletně dostupné ročníky 1947–49, 51–56, 58, 61 až do současnosti (chybí tedy ročníky 1950, 1957 a 1959/60). Předpokládá se, že kompletní přepis bude ukončen během roku 2017. Poté budou starší roky vydání časopisů (do r. 1946) excerpovány do BMČ po jednotlivých titulech (nejdříve budou zpracovány základní odborné lékařské a zdravotnické tituly).

14 Dostupnost plných textů

NLK se dlouhodobě snaží, aby byl uživateli zajištěn co nejsnazší přístup k plnému textu článku. U řady nových článků v BMČ existuje možnost zobrazení plného textu formou URL odkazu na stránky nakladatele nebo prostřednictvím Digitální knihovny NLK. Pro tyto účely má NLK s řadou českých nakladatelů/vydavatelů uzavřenou licenční smlouvu o poskytování a zpřístupňování elektronických verzí periodik. Celkem 108 540 záznamů článků má archivovaný plný text v Digitální knihovně NLK. NLK nejenomže získává plný text článků většinou ve formátu PDF přímo od nakladatelů, ale zároveň digitalizuje starší ročníky periodik do Digitální knihovny NLK. Dokumenty starší 70 let od vydání jsou v souladu s autorským právem volně dostupné, ostatní jsou přístupné pouze z počítačové sítě NLK. U všech záznamů článků BMČ si může uživatel objednat tištěnou kopii dokumentu, případně i elektronickou prostřednictvím služby VPK (Virtuální polytechnická knihovna) [30].

15 Diskuze

Bibliografie BMČ prošla za 70 let bohatým vývojem. Původní koncepce se téměř daří plnit. Oproti prvním plánům se do BMČ nezařazují systematicky populární práce z oboru lékařství a zdravotnictví na analytické úrovni, částečně se daří doplňovat práce českých autorů publikovaných v zahraničí. Nedaří se standardizovat zápis autorských

afliací, přestože by to velice napomohlo při vyhledávání. V portálu Medvik lze samostatně prohlížet pouze záznamy na analytické úrovni (BMČ-články), ostatní je nutné filtrovat pomocí země vydání, což nemusí být vždy pravda (řada monografií od českých autorů i českých seriálů vychází v zahraničí). Na monografické úrovni jsou zařazovány do BMČ pouze dokumenty, které NLK získá do fondu, snahou NLK je zajistit všechny dokumenty vydané v České republice, ale vzhledem k tomu, že NLK není příjemcem povinného výtisku, není to reálné v úplnosti.

V roce 2016 přestaly být do BMČ excerpovány sborníky abstrakt, ze kterých se ročně vytvořilo přibližně 5–6 tisíc záznamů. Zpracování těchto sborníků bylo časově náročné. Sborníky abstrakt jsou nyní v NLK digitalizovány a uloženy v Digitální knihovně NLK, kde je umožněno jejich plnotextové prohledávání.

16 Závěr

Databáze BMČ patří mezi kvalitní informační zdroje z oboru lékařství a zdravotnictví. Nespornou výhodou BMČ je nepřerušovaná kontinuita její tvorby od roku 1947. V knihovnické obci je označována za jednu z nejkvalitnějších oborových bibliografií vytvářených v České republice. K jejímu rozvoji je potřeba koncepčního přístupu, který bude zohledňovat současné trendy a požadavky uživatelů a hledat softwarové nástroje, které usnadní její zpracování. Dále prohlubovat spolupráci s nakladateli/vydavateli odborných publikací a zajistit odborné posouzení z řad knihovníků, lékařů a zdravotníků.

Literatura a odkazy:

- [1.] <http://www.medvik.cz/bmc/>
- [2.] <https://nlk.cz/>
- [3.] Pelnář, J. (1900). Slovánská bibliografie lékařská a přehled redakci zaslaných časopisův. *Časopis lékařů českých*, vol. 39, no. 41, 1134–1138.
- [4.] Hornof, Z. and Schmid, L. (1945). Několik slov o našem písemnictví. *Časopis lékařů českých*, vol. 84, no. 2, 63–64.
- [5.] Nevole, S. (1946). Za lepší organizaci naší vědecké činnosti, zvláště za uspořádání řádné vědecké bibliografie. *Časopis lékařů českých*, vol. 85, no. 7, 243–244.
- [6.] Nepustil, B. (1953). Ústav pro zdravotnickou dokumentaci. *Časopis lékařů českých*, vol. 92, no. 35, 953–956.
- [7.] Zítka, M. (1961). Padesátiny význačného dokumentaristy. *Časopis lékařů českých*, vol. 100, no. 37, 1184.
- [8.] Růžička, K. (1965). Docent MUDr. Svetozár Nevole zemřel. *Zdravotnická dokumentace*, vol. 4, no. 5–6, 3541–3542.
- [9.] Nevole, S. (1946). Za lepší organizaci naší vědecké činnosti, zvláště za uspořádání řádné vědecké bibliografie [II. část]. *Časopis lékařů českých*, vol. 85, no. 15, 525–526.
- [10.] Nevole, S. (1949). Zdravotnické dokumentační středisko. *Dokumentace a desetinné třídění*, vol. 1, no. 2, 17–18.
- [11.] Helbich, J. and Beránková, N. (1980). Odvětvový systém vědeckých informací ve zdravotnictví: technický projekt P 18-335-232-01/34. *Ústav vědeckých informací, Praha*.
- [12.] Votípková, M. (1980). Strojové zpracování československé lékařské a zdravotnické bibliografie. *Zdravotnická*

dokumentace, vol. 19, no. 3–4, 141–148.

- [13.] Pinkas, O. (1978). Uzlový technologický bod v ÚVLI. *Zdravotnická dokumentace*, vol. 17, no. 3–4, 209–223.
- [14.] Anon. (1992). Úvod. *Bibliographia medica Čechoslovaca*, vol. 46, no. 1, II–III.
- [15.] <http://kramerius.medvik.cz/>
- [16.] Nevole, S. (1947). O mezinárodním třídění desetinném a o jeho použití v lékařství. *Časopis lékařů českých*, vol. 86, no. 22, 680–683.
- [17.] Blehová, E. and PEŠKA, J. (1972). Zkušenosti s používáním rejstříku Medical Subject Headings (MeSH) a s přípravou jeho české verze. *Zdravotnická dokumentace*, vol. 11, no. 2, 58–63.
- [18.] Růžička, K. (1950). Lékaři a mezinárodní desetinné třídění. *Lékařské listy*, vol. 5, no. 13, 395–397.
- [19.] Míkyška, J. (1972). Srovnání hesláře Index Medicus s příslušnými tříděními Mezinárodního desetinného třídění. *Zdravotnická dokumentace*, vol. 11, no. 3, 15–35.
- [20.] Peška, J., Blehová, E., Pinkas, O. and Kovářiková, Z. (1977). Prováděcí projekt automatizovaného informačního systému – *Bibliographia medica Čechoslovaca*. Ústav vědeckých lékařských informací, Praha.
- [21.] Blehová, E. (1979). Thesaurus deskriptorů automatizovaného informačního systému zdravotnictví *Bibliographia medica Čechoslovaca*. *Zdravotnická dokumentace*, vol. 18, no. 3–4, 241–242.
- [22.] Principles of MEDLINE Subject Indexing. National Library of Medicine – National Institutes of Health, 2017 [online]. [cit. 2017-02-10]. Dostupné z: <https://www.nlm.nih.gov/bsd/disted/meshtutorial/principlesofmedlinesubjectindexing/principles/>
- [23.] Růžička, K. (1951). Zdravotnické nakladatelství spolupracuje s dokumentací. *Časopis lékařů českých*, vol. 90, no. 33, 1003.
- [24.] Hornof, Z. (1962). Bohemica non leguntur? *Časopis lékařů českých*, vol. 101, no. 11, 348–349.
- [25.] Blehová, E. (1974). Bibliografické oddělení. *Zdravotnická dokumentace*, vol. 13, no. 4, 416–420.
- [26.] Anon. (1970). Úvod. *Zdravotnictví a právo*, vol. 1, 3–4.
- [27.] Holeček, P. (1990). Rozloučení odborného redaktora. *Zdravotnictví a právo*, vol. 21, no. 5–6, 391–392.
- [28.] <http://www.medvik.cz/>
- [29.] <https://www.knihovny.cz/>
- [30.] <https://www.techlib.cz/cs/2892-virtualni-polytechnicka-knihovna>

Kontakty

Mgr. Lenka Maixnerová
Národní lékařská knihovna
Sokolská 54, 121 32 Praha 2
Tel. 296 335 925
email: maixnerova@nlk.cz

Bc. Michal Závíška

PhDr. Helena Bouzková